

جایگاه مالیات در برنامه اول و دوم توسعه

حسین عبداللہی زاده

عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

پژوهشکده علوم انسانی - گروه حسابداری

چکیده

همزمان با پیدایش حکومتها و عهده‌داری وظایف متعدد و گوناگون و به دنبال آن، افزایش روزافزون هزینه‌ها، اخذ مالیات شکل سازمان‌یافته‌ای به خود گرفت. همچنین با توجه به نامحدود بودن مصرف و محدودیت منابع، بودجه‌نویسی برای دوره‌های یکساله و چندساله رایج شد. در حال حاضر، منابع و مصرف یکساله دولت تحت عنوان بودجه کل کشور قبل از آغاز سال تدوین می‌شود و به تصویب مجلس شورای اسلامی می‌رسد. برنامه پنجساله اول توسعه، مشرف بر فعالیت دولت در سالهای ۶۷ الی ۷۲ و برنامه پنجساله دوم توسعه، مشرف بر فعالیت دولت در سالهای ۷۳ تا ۷۷، است. (در حال حاضر برنامه بیست و پنجساله جمهوری اسلامی ایران در دست تنظیم است.)

همانگونه که در مراکز علمی و رسانه‌های عمومی عنوان می‌شود، دریافت‌های کشور از قبل از انقلاب به گونه‌ای سازماندهی شده که بخش اعظم آن به درآمد حاصل از فروش نفت و گاز متکی، و مالیات، عموماً سهم ناچیزی در درآمدها داشته باشد. (در خلال برنامه اول و دوم این سهم بین ۲۰ تا ۳۵ درصد درآمدهای عمومی را تشکیل داده است). در حال حاضر وضع مالیات‌ها هدفمند شده است و علاوه بر تأمین هزینه‌های دولت به عنوان یک اهرم و ابزار در تنظیم سیاست‌های مالی عمومی، نقش مؤثری در تنظیم اموری از قبیل تحقق اهداف ایدئولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی به عهده دارند.

در بررسی‌های به عمل آمده از چگونگی تنظیم و وصول مالیات‌ها در طی سالهای ۶۸ تا ۷۷ چنین استنتاج می‌شود که نیمی از مالیات‌ها بدون توجه به درآمد افراد و به صورت غیرمستقیم وضع شده است و این‌گونه مالیات‌ها عموماً به مصرف‌کنندگان جزء منتقل می‌شود. همچنین بخش عمده‌ای از مالیات‌ها اعم از مستقیم و غیرمستقیم، توسط سازمانها و دستگاه‌های بخش عمومی تأمین و پرداخت می‌گردد. در سالهای اخیر با وارد آمدن فشار از سوی مسئولان برای بهبود وضع مالیاتی کشور، دستگاه گیرنده مالیات تلاش فراوانی را به عمل آورده است تا بتواند افراد ثروتمند، مسرف و مبذر جامعه را زیر سیطره خود درآورد. اما به دلایل متعدد، توفیق قابل توجهی در این زمینه حاصل نشده و این فشارها بیشتر به سمت اقشار کم‌درآمد و فروشنندگان جزء سوق داده شده است؛ لذا به نظر می‌رسد نه فقط اهداف پیش‌بینی شده از قبیل تعدیل ثروتها و از بین بردن شکاف طبقاتی و برقراری عدالت اجتماعی، تحقق نیافته بلکه در برخی موارد، نتایج معکوسی را نیز به همراه داشته است.

۱ - مقدمه

وجود منابع خدادادی در سرزمین مقدس ایران، موجب شده است که همواره قسمت اعظم بودجه از محل درآمدهای حاصل از فروش نفت و گاز تأمین شود و درآمدهای دیگر در بودجه کشور نقش چندانی نداشته باشد. اتکای اقتصاد کشور به درآمد حاصل از فروش یک محصول (اقتصاد تک محصولی) غالباً از ثبات نسبی برخوردار نبوده است و بسرعت دستخوش نوسانات می شود. استکبار جهانی و آبادی پلیدش در طول جنگ هشت ساله برای به زانو درآوردن نظام جمهوری اسلامی با اعمال نفوذ بر بازار نفت و افزایش تولید و عرضه، موجب شکستن قیمتتها و وارد آوردن لطمات جبران ناپذیری به اقتصاد کشور شده است. چنانچه دوران جنگ حق علیه باطل را استثنا کنیم، لازم بود با یک حرکت حساب شده، طی ده سال اجرای برنامه های اول و دوم توسعه برای حل این معضل اساسی چاره ای اندیشیده شود. یکی از راه های مؤثر در این زمینه، افزایش سهم درآمدهای مالیاتی در بودجه کشور است. در صورت تحقق این موضوع، ضمن تأمین بودجه مورد نیاز از ایجاد و رشد بی رویه ثروت در درون قطبی خاص از جامعه، جلوگیری و فاصله طبقاتی در حد معقول و قابل قبولی برقرار می شد؛ اما در عمل با وجود نارساییهایی در سیستم مالیاتی کشور، میزان درآمد وصولی، نه فقط نقش تعیین کننده ای در درآمدهای عمومی دولت ندارد، بلکه در تعدیل ثروتها و کاهش فاصله طبقاتی هم تأثیر قابل توجهی ندارد. حرکت های سریع و نسنجیده اخیر برای افزایش درآمدهای مالیاتی در بعضی از موارد، نتایج معکوسی در پی داشته و فشاری دو چندان بر اقشار کم درآمد تحمیل کرده است.

مناسب است پیام نوروزی سال ۱۳۷۵ مقام معظم رهبری، که در آن به موضوع مالیات اشاره و بر آن تأکید فرموده اند، مجدداً مرور شود و سرلوحه برنامه ریزیها و تصمیمات مسئولان قرار گیرد.

۲ - تاریخچه پرداخت مالیات در ایران

بطور کلی حکومتها در تمامی دوره ها برای تأمین مخارج خود، وجوهی را با عنوان

خراج، مالیات و ... از مردم می‌گرفتند. حکومت‌هایی که در ایران به قدرت رسیده‌اند نیز از این قاعده مستثنی نبودند و برای تأمین هزینه‌های دربار قشون و غیره مالیاتی را وضع، و از مردم وصول می‌کردند.

اولین مالیات مصوب ایران به شکل امروزی بین سالهای ۱۳۰۱ تا ۱۳۰۳ ه.ش تدوین شد و به تصویب مجلس شورای ملی آن زمان رسید.

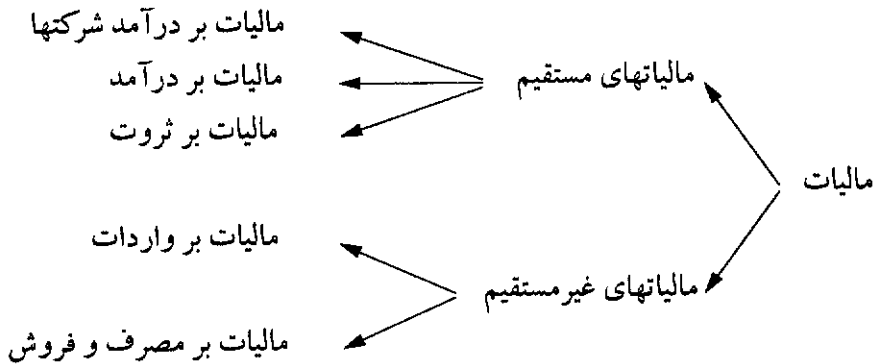
قانون مالیاتها مجدداً در سالهای ۱۳۲۸ و ۱۳۴۵ ه.ش دستخوش تحول، بازنویسی و اصلاح گردید. اولین قانون مالیاتهای مستقیم پس از انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در سال ۱۳۶۶ ه.ش به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و اجرای آن به اول سال ۱۳۶۸ ه.ش موکول شد. در حال حاضر این قانون مبنای محاسبه مالیات است.*

۳ - مهمترین هدفهای وضع مالیات

نظریه پردازان برای برقراری مالیاتها اهدافی را پیش‌بینی می‌کنند که برخی از آنها عبارتند از:

- ۳/۱ - هدفهای ایدئولوژی
- ۳/۲ - هدفهای اجتماعی
- ۳/۳ - هدفهای فرهنگی
- ۳/۴ - هدفهای اقتصادی
- ۳/۵ - تعدیل مصرف در جامعه

۴ - تقسیم‌بندی مالیاتها در ایران

مالیات تعاون ملی

بخش دیگری از مالیاتها با نام مالیات تعاون ملی در سال ۱۳۶۸ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب، و مدت اجرای این مالیات برای یک بار و به مدت سه سال تعیین شد. به دلیل وجود مشکلات ناشی از اجرا مدت مذکور برای دو سال دیگر تمدید شد و در سال ۱۳۷۳ مهلت اجرای آن به پایان رسید.

هدف از برقراری این مالیات، جمع‌آوری قسمتی از سودهای کلان و بدون حساسی بود که طی هشت سال دفاع مقدس، توسط عده‌ای روی هم انباشته شده بود. پیش‌بینی می‌شد در این مرحله، مبلغ ۴۱۰ میلیارد ریال وصول گردد. طبق آمار موجود، تنها کمتر از پانزده درصد از مالیات پیش‌بینی شده وصول و باقیمانده پس از گذشت زمان اجرا به ورطه فراموشی سپرده شد.

۵ - میزان مالیاتهای وصولی نسبت به تولید ناخالص ملی یا داخلی

یکی از شاخصهای مهم اقتصادی، تولید ناخالص ملی یا داخلی است که نشانه میزان توسعه‌یافتگی کشورها به شمار می‌رود.

نسبت مالیات در مقایسه با این شاخص، نشان‌دهنده میزان اتکای اقتصاد بر درآمدهای مالیاتی است.

جایگاه مالیات در تولید ناخالص ملی

جدول شماره (۱) (ارقام به میلیارد ریال)

سال	تولید ناخالص ملی	مالیات وصول شده	نسبت به تولید ناخالص ملی (به درصد)
۶۸	۲۷۰۲۸	۱۱۸۸	۴/۳
۶۹	۳۵۷۵۵	۱۶۹۵	۴/۷
۷۰	۴۶۷۷۶	۲۷۶۵	۵/۹
۷۱	۶۰۸۹۵	۳۷۷۵	۶/۲

نسبتهای به دست آمده در جدول شماره (۱) نشان می دهد که بطور متوسط ۵/۳ درصد از تولید ناخالص ملی را مالیات تشکیل می دهد.

این نسبت با سایر کشورها (اعم از صنعتی یا غیر صنعتی) نسبت کمی است. این نسبت در برخی از کشورها به شرح زیر است:

بلژیک	۴۲ درصد	دانمارک	۳۲/۱ درصد	ترکیه	۱۸/۴ درصد
هلند	۴۴ درصد	اطریش	۳۳/۶ درصد	اندونزی	۲۲/۸ درصد
سوئد	۳۲/۹ درصد	ونزوئلا	۲۹/۱ درصد	فیلیپین	۱۰/۳ درصد

۶- بررسی درآمدهای عمومی

مقایسه درآمد عمومی پیش بینی شده در برنامه و بودجه سال با درآمد وصول شده نشان می دهد که در سالهای اول و دوم هر برنامه، مبالغ وصولی به ارقام پیش بینی شده در برنامه نزدیک است؛ ولی سالهای بعد بتدریج درآمد وصولی از ارقام برنامه فاصله گرفت و حتی در سال ۷۲ مبلغ وصولی معادل ۳۱۱/۵ درصد برنامه شده است. (علت رشد فزاینده وصولیها در سال ۷۱ و ۷۲، تغییر در نرخ ارز و بهبود نسبی قیمت نفت است که آثار آن در ارقام سالهای مذکور ظاهر شده است).

در مجموع درآمدهای برنامه پنجساله اول نسبت به ارقام پیش بینی شده در برنامه ۶۸/۴ درصد افزایش را نشان می دهد. چنانچه روند افزایشی چهارساله آغازین برنامه

دوم (سالهای ۷۳ تا ۷۶) را به سال ۷۷ تعمیم دهیم، یعنی رشدی معادل ۳۵ الی ۳۶ درصد برای آن مدنظر بگیریم، درآمد سال ۷۷ مبلغی معادل ۱۰۱۲۶۹ میلیارد ریال برآورد می‌گردد. در این صورت مجموع رشد برنامه دوم معادل ۴۷/۱ درصد تخمین زده می‌شود که نسبت به اختلاف ۶۸/۴ درصدی برنامه اول متعادلتر است.

درآمدهای عمومی و سایر منابع تأمین اعتبار

جدول شماره (۲) (ارقام به میلیارد ریال)

برنامه	سال	پیش‌بینی برنامه	قانون بودجه سال	وصولی	وصولی به برنامه	وصولی به بودجه
اول	۶۸	۴۴۴۸	۴۳۱۰	۴۴۳۳	۹۹/۷	۱۰۲/۹
	۶۹	۵۵۸۱	۵۶۶۸	۶۳۰۸	۱۱۳	۱۱۱/۳
	۷۰	۶۰۶۶	۸۶۶۳	۸۱۲۲	۱۳۳/۹	۹۳/۷
	۷۱	۶۵۳۶	۱۱۴۶۶	۹۸۹۹	۵۱/۵	۸۶/۳
	۷۲	۶۵۳۵	۲۳۶۹۶	۲۰۳۵۹	۳۱۱/۵	۸۵/۹
	جمع	۲۹۱۶۶	۵۳۸۰۴	۴۹۱۲۱	۱۶۸/۴	۹۱/۳
دوم	۷۳	۲۹۸۷۴	۲۹۸۷۴	۲۹۳۲۹	۹۸/۲	۹۸/۷
	۷۴	۳۶۲۱۹	۴۲۳۱۳	۴۱۸۵۱	۱۱۵/۶	۹۸/۹
	۷۵	۴۱۱۲۱	۵۵۶۲۱	—	—	—
	۷۶	۴۶۵۵۸	۷۴۶۵۹	—	—	—
	۷۷	۵۲۷۶۳	*۱۰۱۲۶۹	—	—	—
		جمع	۲۰۶۵۳۵	۳۰۳۷۳۶	—	۱۴۷/۱

* رقم درج شده بر اساس نرخ رشد سالهای ۷۳ تا ۷۶ محاسبه شده است.

درصدهای به دست آمده در جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که برنامه‌ریزان کشور نتوانسته‌اند وضع اقتصادی کشور را برای دوره بیش از دو سال بطور صحیح پیش‌بینی کنند. (برنامه با احتیاط تهیه شده است.)

در مقایسه ارقام وصولی با ارقام مندرج در قانون بودجه سالانه، آشکار می‌شود که ارقام وصولی (به استثنای سالهای ۶۸ و ۶۹) کمتر از بودجه، و این مطلب گویای این واقعیت است که ارقام برآوردی بودجه، غالباً همراه با مبالغه تعیین شده است که با واقعیت منطبق نیست.

نکته حائز اهمیت این است که هنگام کاهش حجم درآمدهای وصولی به دلیل عدم امکان کاهش هزینه‌های جاری، این کاهش به سمت هزینه‌های عمرانی سوق داده، و موجب بروز خسارتهایی می‌شود.

پیش‌بینی می‌شود با توجه به تغییر قیمت جهانی نفت و افزایش نسبی در مالیاتهای وصولی وضعیت درآمدی سال ۷۵، از سالهای قبل مطلوبتر باشد.

۷- بررسی درآمدهای مالیاتی

در جدول شماره (۳) ارقام، گویای این است که مالیات وصول شده، همواره از مالیات پیش‌بینی شده در برنامه بیشتر است (به استثنای سال ۷۳ به دلیل کاهش زیاد واردات از ۱۹ میلیارد به ۱۲ میلیارد دلار)، از سوی دیگر ارقام وصول شده از ارقام مندرج در قانون بودجه کمتر است که خود موجب کاهش درآمد عمومی شده است. در مجموع چنانچه مالیات وصول شده دو برنامه بطور کلی در نظر گرفته شود، ملاحظه می‌شود که میزان رشد درآمد عمومی از رشد مالیاتها سریعتر بوده است.

درآمد مالیاتی طی برنامه‌های اول و دوم

جدول شماره (۳)

(ارقام به میلیارد ریال)

برنامه	سال	پیش‌بینی برنامه	قانون بودجه سال	وصولی	وصولی به برنامه	وصولی به بودجه
اول	۶۸	۱۱۵۰	۱۴۰۶	۱۱۸۸	۱۰۳/۷	۸۴/۵
	۶۹	۱۶۸۸	۱۷۲۰	۱۶۹۵	۱۰۰/۴۱	۹۸/۶
	۷۰	۲۰۹۷	۲۳۷۴	۲۷۶۵	۱۳۱/۹	۱۱۶/۵
	۷۱	۲۵۹۲	۳۶۰۸	۳۷۷۵	۱۴۵/۶	۱۰۴/۶
	۷۲	۳۱۸۰	۵۴۱۰۶	۴۰۶۱	۱۲۷/۷	۷۵/۱
	جمع	۱۰۷۰۷	۱۴۵۱۸	۱۳۴۸۴	۱۲۵/۹	۹۲/۹
دوم	۷۳	۷۷۵۵	۷۷۵۵	۵۴۹۱	۷۰/۸	۷۰/۸
	۷۴	۷۸۶۲	۷۲۳۶	۷۳۵۱	۹۳/۵	۱۰۱/۶
	۷۵	۹۶۵۹	۱۰۷۹۲	—	—	—
	۷۶	۱۱۸۶۶	۱۸۳۸۶	—	—	—
	۷۷	۱۴۵۷۷	*۲۵۳۰۳	—	—	—
	جمع	۵۱۷۱۹	۶۹۴۷۳	—	۱۳۴/۳۳	—

* رقم درج شده بر اساس نرخ رشد سالهای ۷۳ تا ۷۶ محاسبه شده است.

سهام مالیات وصولی در درآمد عمومی

همانگونه که در جدول شماره (۴) نشان داده شده، جایگاه مالیات در درآمد عمومی از سال ۶۸ تا ۷۱ روند صعودی داشته و در سال ۷۲، مالیات جایگاه خود را از دست داده و به حدود پنجاه درصد مالیات سال قبل کاهش یافته است. در سال ۷۳ پس از یک حرکت صعودی، مجدداً در سال ۷۴ به پایین‌ترین حد خود در دو برنامه رسیده است.

جایگاه مالیات وصول شده نسبت به درآمد عمومی دولت

(ارقام به میلیارد ریال)

جدول شماره (۴)

شرح	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶
درآمد عمومی	۴۴۳۳	۶۳۰۸	۸۱۲۲	۹۸۹۹	۲۰۳۵۹	۲۳۳۲۹	۴۱۸۵۱	۵۵۶۲۱	۷۴۹۰۹
مالیات وصولی	۱۱۸۸	۱۶۵۹	۲۷۶۵	۳۷۷۵	۴۰۶۱	۵۴۹۱	۷۳۵۱	۱۰۷۹۲	۱۸۳۸۶
نسبت مالیات به درآمد عمومی	۲۶/۸	۲۶/۹	۳۴	۳۴/۹	۱۹/۷	۲۳/۵	۱۷/۶	۱۹/۴	۲۴/۵

* به علت عدم دسترسی به مالیات وصول شده از ارقام مندرج در قانون بودجه استفاده شده است.

۹ - سهم درآمدهای مالیاتی مستقیم و غیرمستقیم از کل مالیات

مالیات وصول شده در برنامه اول، گواه این است که از سال ۶۸ تا ۷۰ سهم مالیاتهای غیرمستقیم از کل مالیاتها روند صعودی داشته و این روند در سال ۷۲ بسیار کاهش یافته است. این کاهش به دلیل عدم وصول قسمتی از مالیاتهای واردات است.

چنانچه این عامل بر ارقام جدول تأثیر نمی گذاشت، نسبت مالیات غیرمستقیم سال ۷۲ به کل مالیاتها به ۵۲ درصد می رسید و این موضوع روند افزایشی سهم مالیاتهای غیرمستقیم در برنامه اول را نشان می داد. (مبلغ پیش بینی شده مالیات سال ۷۳، ۲۷۸۹ میلیارد ریال و مبلغ وصول شده ۱۴۴۶ میلیارد ریال است).

سهم درآمد مالیاتهای مستقیم و غیرمستقیم

(ارقام به میلیارد ریال)

جدول شماره (۵)

سال	کل مالیات وصولی	مالیات مستقیم	نسبت به کل مالیات	مالیات غیرمستقیم	نسبت به کل مالیات
۶۸	۱۱۸۸	۶۵۵	۵۵/۱	۵۳۳	۴۴/۹
۶۹	۱۶۹۵	۹۲۳	۵۴/۵	۷۷۲	۴۵/۵
۷۰	۲۷۶۵	۱۳۹۶	۵۰/۵	۱۳۶۹	۴۹/۵
۷۱	۳۷۷۵	۱۹۹۱	۵۲/۷	۱۷۸۴	۴۷/۳
۷۲	۴۰۶۱	۲۶۱۵	۶۴/۴	۱۴۴۶	۳۵/۶
۷۳	۵۴۹۱	۳۸۵۴	۷۰/۲	۱۶۳۷	۲۹/۸
۷۴	۷۳۵۱	۵۶۸۷	۷۷/۴	۱۶۶۴	۲۲/۶
۷۵	۱۰۷۹۲	۶۵۶۱	۶۰/۴	۴۲۳۱	۳۹/۶
۷۶	*۱۸۳۸۶	۸۱۰۸	۴۴/۱	۱۰۲۷۸	۵۵/۹

* ارقام از بودجه پیشنهادی به مجلس استخراج گردیده است.

۱۰ - سهم درآمدهای مالیاتی ناشی از درآمد شرکتها، درآمد و ثروت از مالیاتهای مستقیم

مالیاتهای مستقیم از سه بخش اساسی مالیات بر درآمد شرکتها، مالیات بر درآمد و مالیات بر ثروت تشکیل شده است. بر اساس اطلاعات جدول شماره (۶) حدود ۵۰ تا ۶۰ درصد از کل مالیات بر درآمد که شامل مالیات حقوق، مشاغل، املاک درآمد اتفاقی و ... است در مالیاتهای مستقیم رتبه دوم را دارد.

مالیات بر ثروت، که شامل مالیات سالیانه املاک، واحدهای مسکونی، اراضی بایر و ... است، کمترین سهم را به خود اختصاص داده است.

چگونگی تسهیم مالیاتهای مستقیم

(ارقام به میلیارد ریال)

جدول شماره (۶)

سال	مالیاتهای مستقیم وصولی	مالیات بر شرکتهای	نسبت به درصد	مالیات بردرآمد	نسبت به درصد	مالیات بر ثروت	نسبت به درصد
۶۸	۶۵۵	۳۴۳	۵۲/۴	۲۲۴	۳۴/۲	۸۸	۱۳/۴
۶۹	۹۲۳	۴۹۶	۵۳/۷	۳۰۹	۳۳/۵	۱۱۸	۱۲/۸
۷۰	۱۳۹۶	۷۷۵	۵۵/۵	۴۸۳	۳۴/۶	۱۳۸	۹/۹
۷۱	۱۹۹۱	۱۲۹۶	۶۵/۱	۵۴۸	۲۷/۵	۱۴۷	۷/۴
۷۲	۲۶۱۵	۱۶۰۳	۶۱/۳	۷۶۶	۲۹/۳	۲۴۶	۹/۴
۷۳	۳۸۵۴	۲۳۹۸	۶۲/۲	۱۱۲۵	۲۹/۲	۳۳۱	۸/۶
۷۴	۵۶۸۷	۳۳۱۸	۵۸/۳	۱۸۸۲	۳۳/۱	۴۷۸	۸/۶
۷۵	۶۵۱۶	۴۳۲۴	۶۶/۴	۱۶۶۷	۲۵/۶	۵۲۵	۸
۷۶	۸۱۰۸	۵۲۶۱	۶۴/۹	۲۲۵۰	۲۷/۷	۵۹۷	۷/۴

۱۱ - سهم درآمدهای مالیاتی ناشی از واردات و مصرف و فروش در مالیاتهای غیرمستقیم مالیاتهای غیرمستقیم از دو قسمت مهم مالیات بر واردات و مالیات بر مصرف و فروش تشکیل شده است. بر اساس اطلاعات جدول شماره (۷) از ابتدای برنامه اول تا سال ۷۵ مالیات بر واردات از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و در این سالها از ۶۶/۲ درصد به ۸۵/۱ درصد افزایش یافته است. در سال ۱۳۷۶ سهم مالیات بر واردات در مالیاتهای غیرمستقیم کاهش، و متقابلاً سهم مالیات بر مصرف و فروش بطور چشمگیری افزایش یافته است.

با توجه به کاهش حجم واردات در سالهای ۷۳ و ۷۴ و تداوم این روند تا سال ۷۵ پیش‌بینی رقمهای کلان برای سال ۷۵ منطقی به نظر نمی‌رسد. (واردات در سالهای ۷۲ و ۷۳ و ۷۴ به ترتیب ۱۹/۲ و ۱۲/۶ و کمتر از ۱۲ میلیارد دلار بود که سیر نزولی داشته است.)

تسهیم مالیاتهای غیرمستقیم

جدول شماره (۷)

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	کل مالیاتهای غیرمستقیم وصولی	مالیات بر واردات	نسبت به درصد	مالیات بر مصرف و فروش	نسبت به درصد
۶۸	۵۳۳	۳۵۳	۶۶/۲	۱۸۰	۳۳/۸
۶۹	۷۷۲	۵۰۳	۶۵/۱	۲۶۹	۳۴/۹
۷۰	۱۳۶۹	۹۵۶	۶۹/۸	۴۱۳	۳۰/۲
۷۱	۱۷۸۴	۱۲۴۵	۶۹/۸	۵۳۹	۳۰/۲
۷۲	۱۴۴۶	۱۱۲۴	۷۷/۷	۳۲۲	۲۲/۳
۷۳	۱۶۳۷	۱۲۸۴	۷۸/۴	۳۵۳	۲۱/۶
۷۴	۱۶۶۴	۱۲۵۰	۷۵/۱	۴۱۴	۲۴/۹
۷۵	۴۲۷۶	۳۶۴۰	۸۵/۱	۶۳۶	۱۴/۹
۷۶	۱۰۲۷۸	۴۷۳۵	۴۶/۱	۵۵۴۳	۵۳/۹

۱۲ - تجزیه و تحلیل اطلاعات مندرج در جدولها

۱۲/۱ - مقایسه درآمد مالیاتی با تولید ناخالص ملی کشور

با توجه به وابستگی و اتکای کشور به درآمد حاصل از فروش نفت، همواره درصد قابل توجهی از درآمد عمومی بودجه از محل درآمد نفت تأمین شده است. طبق آمار و اطلاعات ارائه شده، سهم مالیات در تولید ناخالص ملی در سالهای قبل و بعد از انقلاب هیچگاه به ده درصد نرسیده است؛ در حالی که این نسبت در برخی از کشورها به بیش از چهل درصد بالغ می‌گردد.

۱۲/۲ - مقایسه درآمد مالیات با هزینه‌های جاری

پرداختها در بودجه کل کشور از دو بخش عمده اعتبارات جاری و اعتبارات عمرانی تشکیل شده است. در حال حاضر مالیات قادر نیست بخش هزینه‌های جاری دولت را تأمین کند و همواره بخشی از هزینه‌های جاری از محل درآمد نفت جبران می‌شود. در

صورت حذف درآمد نفت از درآمد عمومی به علت ناچیز بودن عواید سرمایه گذارها و درآمد شرکتهای دولتی، بودجه جاری دولت با مشکل اساسی روبرو خواهد شد. طبق ارقام بودجه پیشنهادی در سال ۷۶ درآمد مالیاتی به میزان ۱۸۳۸۶ میلیارد ریال و اعتبارات جاری معادل ۴۵۸۰۱ میلیارد ریال برآورد شده است. مقایسه این دو رقم نشان می‌دهد که مالیات تنها می‌تواند معادل چهل درصد از بودجه جاری سال ۷۶ را پاسخ دهد و باقیمانده آن باید از محل درآمد نفت و درآمدهای دیگر جبران شود.

۱۲/۳ - مقایسه درآمد مالیاتی با درآمد عمومی

جداول (۱) تا (۳) نشان می‌دهد که میزان مالیات در کل درآمدهای عمومی دولت از ثبات لازم برخوردار نبوده است. مالیات برآورده شده غالباً محقق نمی‌شود و یا بیش از میزان پیش‌بینی شده وصول می‌گردد. چنانچه مالیات وصول شده در دوره پنجساله برنامه اول و دوم بررسی شود، ملاحظه می‌شود که جایگاه مالیات در درآمد عمومی در طول دو دوره با نوسان زیادی همراه است و از روندی ثابت پیروی نمی‌کند (حداقل ۱۷/۶ درصد و حداکثر ۳۴/۹ درصد) و حتی سهم مالیات سال آخر نسبت به درآمد عمومی در مقایسه با سال اول کمتر شده است. (سال ۶۸ نسبت مالیات به درآمد عمومی ۲۶/۸ درصد و سال ۷۶ این نسبت به ۲۴/۵ درصد کاهش یافته است.)

۱۲/۴ - نسبت مالیاتهای مستقیم و غیرمستقیم در مالیات

همانگونه که در صفحات قبل عنوان گردید، درآمد مالیاتی از دو بخش مالیاتهای مستقیم و غیرمستقیم تشکیل شده است. مشخصات آشکار مالیات غیرمستقیم در این است که طبق قانون، مبلغ مشخصی برای کالای وارداتی و یا تولید داخلی تعیین و وصول شود؛ در واقع این مالیات توسط مصرف‌کننده کالا در هنگام خرید پرداخت می‌شود؛ در صورتی که مالیات مستقیم، مالیاتی است که عواید و سود بر مشاغل مختلف و املاک و ثروت، وضع و مطابق جدولهای مالیاتی محاسبه می‌گردد. حسن مالیات مستقیم در این است که متناسب با درآمد و ثروت مالیات اخذ می‌شود و چنانچه به گونه‌ای مطلوب

برنامه‌ریزی شود از تمرکز ثروت در یک بخش جامعه جلوگیری، و در طبقات مختلف جامعه تعادل برقرار می‌کند؛ در صورتی که مالیات غیرمستقیم این حسن را ندارد و متناسب با مصرف افراد گرفته می‌شود.

اطلاعات جدول شماره (۵) نشان می‌دهد که بخش اعظم مالیات کشور به مالیاتهای غیرمستقیم وابسته است و با توجه به سهل‌الوصول بودن این نوع مالیات، همواره جایگاه ویژه‌ای در مالیاتها داشته و دارد. (۵۵/۹ درصد از مالیاتهای پیشنهادی سال ۷۶ به مالیاتهای غیرمستقیم اختصاص دارد).

۱۲/۵ - دولت به عنوان پرداخت‌کننده عمده مالیاتهای مستقیم

مالیاتهای مستقیم که قدرت انتقال کمتری دارد ترکیبی از مالیات بر درآمد شرکتها، درآمد مشاغل و مالیات بر ثروت است. درصد قابل توجهی از مالیاتهای مستقیم (۵۰٪ تا ۶۶٪) به مالیات بر درآمد شرکتها مربوط است. با توجه به اینکه تعداد زیادی از شرکتها دولتی، و یا قسمتی از سهام آنها متعلق به دولت است لذا قسمت اعظم مالیات شرکتها توسط بخش دولتی پرداخت می‌شود؛ به عبارت دیگر شرکتهای دولتی از بابت داراییها و سرمایه‌هایی که در اختیار دارند، باید متناسب با سرمایه خود، سود عاید دولت کنند. در سالهای اخیر هیچگاه سود قابل توجهی پرداخت نشده است و عموماً آن را تحت عنوان مالیات پرداخت می‌کنند. (کل سود سهام شرکتهای دولتی پیش‌بینی شده در قانون بودجه سال ۷۶ معادل ۱۷۲ میلیارد ریال است).

همچنین معادل ۲۵ تا ۳۵ درصد از مالیاتهای مستقیم به مالیات بر درآمد و مشاغل اختصاص دارد که در این قسمت نیز با توجه به حجم کارکنان شاغل در بخشهای مختلف دولتی (اعم از وزارتخانه‌ها، سازمانها، شرکتها و...) سهم قابل توجهی از این نوع مالیات را نیز دولت پرداخت می‌کند.

از سوی دیگر، حجم زیادی از نقدینگی و ثروت که در اختیار بخش غیردولتی است، مالیات قابل توجهی پرداخت نمی‌کند؛ به عبارت دیگر قسمت اعظم ثروت، که در اختیار قشر خاصی از جامعه است و به صورت سیال در بخشهای مختلف اقتصادی

جابه‌جا می‌شود و زمینه بی‌ثباتی را فراهم می‌کند از دسترس قوانین مالیاتی و دستگاه دریافت‌کننده مالیات خارج است.

۱۲/۶ - نداشتن اطلاعات جامع از مؤدیان مالیاتی

علی‌رغم گذشت بیش از ۷۰ سال از وضع قوانین مالیاتی به شکل رایج امروزی، سیستم مالیاتی کشور نمی‌تواند آمار صحیحی از مؤدیان مالیاتی جمع‌آوری، و از آن بهره‌برداری کند. قابل ذکر است که وجود نارساییهایی در قانون مالیاتهای مستقیم و پیچیدگی بیش از اندازه آن و همچنین عدم ترویج فرهنگ پرداخت مالیات در جامعه و ... در تشدید آشفتگی سیستم مالیات بدون تأثیر نبوده است. مهمترین مشکلات سیستم مالیات کشور را می‌توان در چند محور عنوان کرد.

۱۳ - مهمترین نارساییهای سیستم مالیاتی کشور

۱۳/۱ - اطلاعات جامعی از مؤدیان مالیاتی گردآوری نشده است و یا از آن استفاده نمی‌شود.

۱۳/۲ - سیستم مالیاتی کشور به دلایل مختلف نمی‌تواند پرداخت‌کنندگان اصلی و ثروتمند را شناسایی کند و در صورت شناسایی، قادر نیست مالیات را از آنها وصول کند.

۱۳/۳ - قوانین و مقررات مالیاتی، متعدد، گوناگون و پیچیده است.

۱۳/۴ - به دلیل پیچیدگی قانون مالیاتها و اعطای اختیارات بیش از اندازه به وصول‌کنندگان، امکان آشنایی اقشار مختلف جامعه با وظایف قانونی خودشان وجود ندارد.

۱۳/۵ - مبالغ زیادی بجز مالیات با عنوانهای مختلف از قبیل خودیاری، عوارض، کمک، صندوق کارآموزی، فضای آموزشی و ... گرفته می‌شود که موجب سرگردانی مؤدیان گردیده است.

۱۳/۶ - حسابها بموقع رسیدگی نمی‌شود و از زمان تحقق سود تا زمان صدور برگ تشخیص، فاصله زیادی وجود دارد.

۱۳/۷ - معافیتهای مختلف و بعضاً غیرمنطقی در پرداخت مالیاتها وجود دارد.
 ۱۳/۸ - با متخلفان اعم از وصول کنندگان و مؤدیان بطور جدی و قاطع برخورد نمی‌شود.

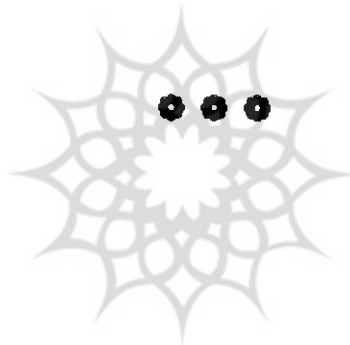
۱۳/۹ - به رغم وجود فرهنگ گریز از مالیات در قبل از انقلاب برای ترویج فرهنگ پرداخت بموقع مالیات، تلاش و کوشش قابل توجهی به عمل نیامده است.

۱۴ - خصوصیات سیستم مالیات مطلوب

- ۱۴/۱ - بر مبنای فقه اسلامی تدوین شده باشد.
 ۱۴/۲ - هدفدار باشد و موجب از بین بردن شکاف طبقاتی گردد.
 ۱۴/۳ - دریافت کننده و پرداخت کننده مالیات به وظایف قانونی خود آشنایی داشته باشند و به آن عمل کنند.
 ۱۴/۴ - قانون مالیاتهای کشور باید صریح، ساده و برای عموم قابل فهم، و از هرگونه اعمال نظر شخصی مصون باشد.
 ۱۴/۵ - بموقع دریافت شود.
 ۱۴/۶ - از ثبات لازم برخوردار باشد. (درصدها و نرخها بطور مستمر تغییر نکنند).
 ۱۴/۷ - اطلاعات مؤدیان مالیاتی و میزان سود آنان در دسترس باشد.
 ۱۴/۸ - برای به کار بردن سیاستهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از انعطاف لازم برخوردار باشد.
 ۱۴/۹ - برای وصول مالیات از سیستمی فعال و مناسب استفاده گردد.
 ۱۴/۱۰ - با افراد متخلف، اعم از وصول کننده و پرداخت کننده مالیات بطور قاطع برخورد کند.
 ۱۴/۱۱ - برای پیشگیری از فرار از مالیات جرائم سنگینی پیش بینی کند.
 ۱۴/۱۲ - در ترویج فرهنگ پرداخت مالیات به روشهای مختلف کوشش شود.

منابع و مأخذ

- قانون بودجه مصوب سالهای ۶۸ تا ۱۳۷۵
- قانون بودجه پیشنهادی سال ۱۳۷۶
- آمارهای منتشره توسط بانک مرکزی
- نشریه مجلس و پژوهش شماره‌های ۷ تا ۲۰
- قانون مالیاتهای مستقیم مصوب مجلس شورای اسلامی ایران
- آرای صادره از سوی شورایعالی مالیاتی وزارت امور اقتصادی و دارایی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی